

UDK: 911.375(497.16)
DOI: 10.5937/LSPUPNXI26215P
Pregledni naučni rad

DOM REVOLUCIJE U NIKŠIĆU KAO SIMBOL SOCIJALISTIČKOG URBANIZMA

Nenad Perošević¹, Duško Vujačić²,
Branka Manojlović³, Dragica Mijanović⁴

Apstrakt: Nakon oslobođenja od Turaka 1877. godine grad Nikšić je dobio prvi urbanistički plan 1883. godine. Plan je izradio inž. Josip Slade iz Trogira, u renesansno-baroknom stilu. Po tom planu grad se razvijao sve do 1958. godine kada je usvojen novi urbanističko-regulacioni plan čiji su autori prof. Josip Seisel i doc. Dragutin Boltar iz Zagreba. U socijalističkom periodu razvoja grad se transformisao u industrijski centar što je dovelo do naglog porasta broja stanovništva. To je opet uslovljalo razvoj gradske infrastrukture, izgradnju i stambenih objekata i raznih drugih objekata za potrebe razvoja prosvjetno-kulturnih, sportskih i drugih društvenih sadržaja. Početkom 70-ih godina XX vijeka Nikšić je bio ekonomski jaka i stabilna sredina, pa je od strane opštinskih vlasti 1974. godine donijeta odluka da se krene u izgradnju novog zdanja u centru Nikšića – Dom revolucije. Istaknuto je da će grad ovim objektom dobiti ne samo spomenik Revoluciji već i multifunkcionalni prostor koji će obuhvatiti memorijalno-spomenički karakter, svečane prostore, univerzalnu salu za kulturno-umjetničke aktivnosti, obrazovni centar, biblioteku. Gradnja objekta počela je 1978. i sa predviđenih 7.230 m² prostora megalomanskim ambicijama zdanje je naraslo na 22.000 m². Gradnja je obustavljena 1989. godine a u nezavršeni objekat je prema procjeni uloženo oko 50 miliona evra. Od 2019. godine krenulo se u revitalizaciju objekta sa novim sadržajima.

Ključne riječi: Dom revolucije, Nikšić, izgradnja, urbanizam, planiranje.

THE HOME OF THE REVOLUTION IN NIKŠIĆ AS A SYMBOL OF SOCIALIST URBANISM

Abstract: Following its liberation from Ottoman rule in 1877. year the town of Nikšić adopted its first urban development plan in 1883. year. The plan was designed by engineer Josip Slade of Trogir and reflected Renaissance and Baroque planning principles. This framework guided the town's development until 1958. year when a new urban and regulatory plan was introduced by Professor Josip Seisel and Assistant Professor Dragutin Boltar from Zagreb. During the socialist era, Nikšić underwent a transformation into an industrial hub, accompanied by a rapid growth in population. As a result, the city had to

¹ Filozofski fakultet Nikšić, Danila Bojović bb Nikšić, nenadpnk@gmail.com, 0000-0003-3165-7593

² Fakultet za turizam i hotelijerstvo Kotor, Stari grad br. 320, dule.v@t-com.me, 0000-0002-5104-5941

³ Filozofski fakultet Nikšić, Danila Bojović bb Nikšić, brankabrankica92@gmail.com, 0009-0002-8286-420X

⁴ Filozofski fakultet Nikšić, Danila Bojović bb Nikšić, mijanovicdragica9@gmail.com, 0009-0002-4982-9875

expand its infrastructure, housing stock, and facilities for educational, cultural, sporting, and other social activities. In the early 1970s, Nikšić had emerged as an economically stable and prosperous city, prompting the municipal authorities in 1974. year to initiate the construction of a new landmark building in the city center — the Home of the Revolution. The project was conceived not only as a monument dedicated to the Revolution, but also as a multifunctional public facility, combining a memorial-monumental character with formal spaces for ceremonies, a multipurpose hall for cultural and artistic events, an educational center, and a library. Construction began in 1978. year. Although the original design called for a total area of 7,230 m², the building ultimately expanded to 22,000 m² due to the project's megalomaniacal ambitions. Construction was halted in 1989. year, with approximately 50 million euros having been invested in the unfinished building. Since 2019. year, the building has been undergoing revitalization and adaptation for new uses.

Keywords: Home of the Revolution, Nikšić, construction, urbanism, planning.

ISTORIJSKI PREGLED RAZVOJA NIKŠIĆA KAO GRADSKOG NASELJA

Grad Nikšić je kroz istorijsku prošlost više puta podizan i rušen naročito do 1877. godine kada je oslobođen od Turaka. Sa osvajačima mijenjao se i izgled grada. U periodu vlasti Rima naselje Anderba, kako se Nikšić tada zvao, bilo je malo naselje sa značajnom stratezijskom, saobraćajnom i trgovačkom funkcijom. Ni srednjovjekovni grad, tada nazivan prvo Anagastum pa Onogošt, nije zahvatao veći prostor zbog čestih ratova i migracija stanovništva. Pod turskom vlašću (1465-1877) grad se razvijao i izgrađivao uglavnom bez utvrđenog plana. Gradski i vojnički život se razvijao u okviru tvrđave gdje se do 1702. godine radilo bez ikakvog plana. U naselju van gradskih bedema svaka gradnja bila je krajnje stihijska (Ivanović, 1973).

Neposredno nakon oslobođenja i Berlinskog kongresa (1878) na kome je Crna Gora dobila međunarodno priznatu nezavisnost i teritorijalno proširenje, tadašnja gradska uprava Nikšića osjetila je potrebu za planskom izgradnjom budućeg naselja. Knjaz Nikola I Petrović (1860-1916., od 1910. kralj) je želio da se novi Nikšić podigne kao moderno naselje u Nikšićkom polju po ugledu na moderne gradove Evrope. Na inicijativu knjaza Nikole I, zadatak da izradi prvi Regulacioni plan grada povjeren je austrougarskom državljaninu dr Josipu Sladeu, inženjeru i projektantu iz Trogira. Slade je 1883. godine izradio prvi Regulacioni plan grada koji po svojoj idejnoj koncepciji predstavlja renesansno-baroknu šemu idealnih gradova. Ovim planom, Slade je zanemario svu dotadašnju izgradnju, a novo naselje je predvidio u ravnici istočno od gradskog bedema. Cijeneći ekonomske prilike stanovništva koje je novi grad naseljavalo i izgrađivalo, planom je predviđena prizemna izgradnja objekata ili izgradnja sa prizemljem i jednim ili dva sprata. Planom je predviđeno pet trgova, izgradnja podzemne kanalizacije i kanala za odvod površinskih voda u svim ulicama. Drvoredi su bili obavezni ne samo u gradskim ulicama već i pored svih prilaznih puteva koji vode ka gradu u dužini od dva do pet kilometara, zahvaljujući čemu je Nikšić bio grad sa dosta drvoreda i zelenih površina. Iako je Sladeov plan predviđao izgradnju grada do 10.000 stanovnika po njegovom sistemu razvoja ulica ostavljena je mogućnost za budući period da se grad višestruko proširi i uveća a da u pogledu saobraćajnica i dalje bude moderan i funkcionalan. Bitno je istaći da je ondašnja građevinska disciplina bila na najvišem nivou i da se nije dozvoljavalo nikakvo odstupanje od donijetog plana. Po ovom Regulacionom planu Nikšić se razvijao sve do 1941. godine (Radojičić, 1982).

Poslijeratni razvoj Nikšića zahtijevao je nužnu i brzu izradu novog urbanističko-regulacionog plana jer se grad sve do 1952. godine razvijao bez ikakvog novog urbanističkog plana. Te godine Projektni atelje braće Stojanović iz Beograda donio je prvi poslijeratni plan razvoja Nikšića koji je trebao da se etapno sprovede u narednih 20 godina. Planom je, s obzirom na planiranu ubrzanu industrijalizaciju i izgradnju Željezare, predviđen prostor površine 430 ha za grad od 30.000 stanovnika koji će biti privučeni novim radnim mjestima.

Plan je predviđao širenje grada ka rijekama Bistrici i Zeti, gdje je trebalo podići šumski pojas širine 500 m da bi se grad zaštitio od dima iz Željezare. Takođe je predviđeno da se izgradi više novih ulica, komunalnih objekata i zelenih površina. Na taj plan Stručna komisija grada dala je više primjedbi koje su se najviše odnosile na značajno odstupanje od Sladeovog plana. Novi urbanističko-regulacioni plan usvojen je 1958. godine. Plan su izradili prof. Josip Seisel i docent Dragutin Boltar iz Zagreba. Ovaj plan je predvidio odvajanje starog gradskog jezgra od dijela visokogradnje izgradnjom zelenog pojasa unutar kojeg su izgrađene reprezentativne građevine. Odluka o proširenju gradske površine na 10 okolnih sela stvorila je brojne urbanističke probleme u gradu, što do danas nije uspješno prevaziđeno. Urbanistički institut Hrvatske iz Zagreba, uradio je prostorno-regulacioni plan 1986. godine. Njime je predviđeno do 2000. godine plansko razvijanje svih naselja u Nikšićkom polju sa posebnim akcentom na rješavanje nagomilanih komunalnih problema. Međutim, kriza jugoslovenskog društva početkom 90-ih godina XX vijeka dovela je do nepoštovanja odluka iz ovog plana (Radojičić, 2015).

DOM REVOLUCIJE – OD GRANDIOZNE ZAMISLI DO URBANISTIČKO-PROSTORNOG PROBLEMA

Izgradnja monumentalnih javnih objekata predstavljala je karakteristiku urbanističkog razvoja gradova u socijalističkim državama, gdje je arhitektura imala i snažnu ideološku i reprezentativnu funkciju. Skupština opštine Nikšić je, uz učešće Opštinske konferencije SSRN i izvršnih organa drugih društveno-političkih organizacija, na svečanoj sjednici održanoj 18. septembra 1974. godine povodom tridesetogodišnjice oslobođenja Nikšića, donijela odluku o izgradnji "Spomen-obilježja borcima palim za slobodu i socijalističku revoluciju." Buduće zdanje Doma revolucije bilo je osmišljeno da po svojoj namjeni i umjetničkoj koncepciji utilitarno i skladno izrazi i zadovolji društvene, kulturno-umjetničke i druge potrebe stanovništva i da svojim arhitektonskim oblikom, arhitektonskim izrazom i unutrašnjim likovnim sadržajima istakne znamenja, djela, napore i žrtve naroda Nikšića u ratu i revoluciji. Na tim postulatima je trebalo vaspitavati buduće generacije. Bilo je predviđeno da radni ljudi, omladina i borci imaju mogućnost da svakodnevno koriste prostorije Doma revolucije i da stižu šira i nova saznanja iz oblasti samoupravnog organizovanja i razvoja, kao i društveno-kulturnog života. Dom revolucije je svojim sadržajima i koncepcijom trebalo da podsjeća mlade ljude, ali i ne samo njih, da svakog dana i kroz obilježavanje svakog značajnog praznika kroz organizovanje kulturnih i političkih manifestacija, na njihovu prošlost ali i obaveze u razvoju socijalističkog društva (Đukanović, 1976). Uz navedene razloge za podizanje Doma revolucije jedan od bitnih faktora koji je doprinio da se zdanje locira u Nikšiću bio je taj što je Nikšić tada važio za ekonomski razvijenu sredinu, sa jakom industrijom a uz to značajno je bilo što je Nikšić tada, nakon Titograda, bio drugi centar visokoškolskog obrazovanja u Crnoj Gori (Radojičić, 2015).

U maju 1975. godine, na inicijativu Izvršnog odbora, na čijem čelu je izabran Veljko Zeković – narodni heroj i član Savjeta Federacije, i više komisija Odbora, pokrenute su aktivnosti koje su trebale da odrede lokaciju Doma revolucije, njegov sadržaj i površinu, kao i da se izabere projektno rješenje zbog čega su aktivno učešće uzeli profesori i arhitekti fakulteta u Beogradu Stanko Mandić, Uroš Martinović i Ivan Antić. Za lokaciju je izabran strog centar Nikšića, Trg Lenjina preko puta Hotela Onogošt. Po prvobitnom planu Dom revolucije je trebalo da ima više cjelina: I-1. svečani prostori su trebali da obuhvataju oko 1.000 m² sa salom od 120 mjesta; I-2. Univerzalna sala sa 1.200 mjesta i drugim sadržajima površine oko 1500 m²; II-1. Obrazovni centar koji čine sledeće cjeline: ulazne prostorije oko 230 m², II-2. biblioteka i čitaonica sa 20 mjesta i minimum 20.000 knjiga, II-3. prostorije za sekcije i razni kružoci (ukupne površine II-2 + II3 oko 1400 m²), II-4 prostorije za Upravu Doma površine oko 200 m²; III- prostorije za okupljanje i zabavu omladine površine oko 600 m²; IV- prostorije za tehničke instalacije i opremu površine oko 600 m²; i V -prateći

slobodni prostori koji će se definisati zavisno od mogućnosti koje Dom revolucije pruža. Uz to predviđeni su sanitarni čvorovi, garaža, prostori za muzičke instrumente i razne rekvizite, priručne radionice, foto-stanica i dr. Ukupna orijentaciona površina Doma revolucije bila je predviđena na minimum 7.230 m² (Đukanović, 1976).

Nakon što je usvojen projekat inž. Marka Mušića iz Ljubljane pripremni građevinski radovi su započeti 1978. godine sa idejom da se kompletna izgradnja zdanja od armiranog betona i čelika završi u roku od četiri godine. Izgled i funkcije Doma revolucije izražavali su tada sve odlike socijalističke arhitekture: monumentalni izgled, tehničke inovacije, spajanje funkcionalizma sa težnjom ka utopijskoj budućnosti. Usvojeni projekat je prevazišao i prvobitno planirane gabarite pa je zdanje povećano na impresivnu površinu od oko 22.000 m² (Prekić, 2025). Prije nego se počelo sa izgradnjom Doma revolucije a zbog izabrane lokacije na Trgu Lenjina, donijeta je odluka da se sruši zgrada osnovne škole (jedno vrijeme u njoj je bila smještena Učiteljska škola i Pedagoška akademija), koju su od lijepo tesanog kamena izgradili njemački ratni zarobljenici 1949. godine (Damjanović, 2020). U vrijeme kad je izgrađena važila je za najljepšu zgradu Nikšića uz Sabornu crkvu Sv. Vasilija Ostroškog iz 1899. godine i Dvorac kralja Nikole iz 1900. godine (Prekić, 2020). O kvalitetu srušenog objekta najbolje svjedoči podatak da je za njegovo rušenje upotrebljen i dinamit (Damjanović, 2020). Veliki problem, u vidu podzemnih voda, se odmah pojavio prilikom građevinskog iskopa temelja. I pored upornih pokušaja problem nikako nije mogao da se adekvatno riješi, pa su podzemne prostorije, kada je gradnja već odmakla, bile pretvorene u svojevrsne duboke bazene. I pored toga, usvojeni projekat se nije napustio, niti se makar djelimično izmijenio u skladu sa situacijom. Dom revolucije je naprosto gutao finansijska sredstva. Kako su stalno rasli troškovi izgradnje zdanje se nije moglo završiti u planiranom roku. Ubrzo je i privreda Nikšića počela da posustaje usled ekonomske i političke krize jugoslovenskog društva koja se već počela osjećati početkom 80-ih godina XX vijeka (Prekić, 2025). Konačno, 1989. godine donijeta je odluka da se obustave radovi na nezavršenom zdanju. Nakon toga, zdanje Doma revolucije je prepušteno zubu vremena i postaje veliki teret grada. Usled lošeg obezbjeđenja objekta u Dom revolucije ulaze ljudi sa socijalne margine društva ali i mnogi znatiželjnici ne shvatajući koje sve opasnosti krije nezavršeni objekat. Zbog loše obezbjeđenosti objekta i jedno vrijeme nemanja bilo kakve ograde koja bi fizički spriječila ulazak u napušteno zdanje, Dom revolucije je postao mjesto više tragičnih događaja. U periodu od 1989. do 2007. godine u njemu je izgubilo život 16 stanovnika Nikšića a više desetina je povrijeđeno. Među stradalima bilo je i djece a nekoliko smrtna slučaja okarakterisana su kao samoubistvo. Do obustave gradnje procijenjeno je da je u radove na Domu revolucije uloženo više od 50 miliona evra. Po procjeni, za taj novac tada se u Nikšiću moglo izgraditi više od 3000 stanova. Zbog svega toga pokrenuto je pitanje šta bi trebalo dalje uraditi sa objektom. Od predloga da se zdanje potpuno sruši odustalo se zbog procijenjenih visokih troškova (Kadić, 2013). U međuvremenu, nakon Bijenala u Veneciji 2012 (Prekić, 2025), Ministarstvo kulture Crne Gore je donijelo odluku da se objekat privede namjeni ali uz nešto izmijenjeni koncept. Naime, u Domu revolucije bi se smjestili osim kulturnih i memorijalnih sadržaja i razni biznis sadržaji (Kadić, 2013). Nakon toga u narednim godinama do danas fazno se pristupilo prenamjeni objekta: jedan dio, gabaritima i visinom manji, je srušen, izgrađena su dva velika parking prostora, u ostatku zdanja otvoreni su komercijalni sadržaji poput kafe-restorana, fitness centra i teretane površinom najveće u gradu, prehrambena prodavnica, tri butika sportske opreme, odjeće i obuće i jedna prodavnica elektro-uređaja, da bi na kraju oktobra 2024. godine u Dom revolucije bila preseljena i RTV Nikšić (Prekić, 2025).

Slika 1. Dom revolucije nakon obustave izgradnje
(Izvor: <https://www.kathmanduandbeyond.com/the-house-of-revolution-dom-revolucije-in-niksic-montenegro/>, posjećeno: 8. mart 2026. godine)

Slika 2. Dom revolucije u Nikšiću danas nakon djelimično izvršene revitalizacije
(Izvor: <https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/729543/otvorena-nova-zgrada-radio-televizije-niksic-ostvarenje-sna-brojnih-generacija-medijskih-radnika>, posjećeno 14. mart 2026.)

ZAKLJUČAK

Dom revolucije u Nikšiću predstavlja jedan ambiciozno zamišljen urbanistički i arhitektonski projekat u vremenu socijalističkog perioda razvoja grada. Ideja o njegovoj izgradnji nastala je u vrijeme kada je Nikšić bio snažan industrijski i obrazovni centar, sa razvijenom privredom i rastućim brojem stanovnika. Planirano je da ovaj monumentalni objekat, osim memorijalne funkcije posvećene borbama palim za slobodu i socijalističku revoluciju, posjeduje i multifunkcionalni prostor namijenjen kulturnim, obrazovnim i društvenim potrebama stanovništva. U tom smislu Dom revolucije je zamišljen kao mjesto okupljanja omladine i građana, gdje bi se odvijale kulturno-umjetničke manifestacije, obrazovne aktivnosti i realizovali različiti oblici društvenog života. Međutim, realizacija ovog projekta u samom početku suočila se sa brojnim problemima i izazovima građevinsko-tehničke prirode. Prvobitno planirana površina objekta od oko 7.230 m² je usled (pre) ambicioznih želja i postavljenih ciljeva tadašnjih gradskih i političkih struktura vlasti, značajno uvećana tako da je zdanje naraslo na približno 22.000 m². To odstupanje od početnih planova je dovelo do naglog povećanja troškova izgradnje. Izbor lokacije u strogom centru grada zahtijevao je na tom mjestu prvo rušenje postojećeg objekta u kojem su bile smještene institucije osnovnog i visokog obrazovanja. Nakon toga, kada se krenulo sa građevinskim radovima na izgradnji temelja i podzemnih prostorija velike poteškoće izazvale su pojave podzemnih voda karakterističnih za prostor Nikšićkog polja. U kombinaciji sa ekonomskom krizom koja je zahvatila jugoslovensko društvo tokom 80-ih godina XX vijeka, nagomilani problemi doveli su do obustave radova 1989. godine, nakon što je u objekat uloženo više od 50 miliona evra.

U narednim decenijama nedovršeni objekat predstavljao je značajan urbanistički i bezbjednosni problem za grad. Tek nakon 2012. godine započeti su procesi njegove djelimične revitalizacije i prenamjene, kada su u pojedine dijelove objekta uvedeni komercijalni sadržaji. Iako Dom revolucije nikada nije realizovan u skladu sa prvobitnom idejom i projektom, on danas predstavlja karakterističan primjer (pre)ambicioznih urbanističkih poduhvata socijalističkog perioda i svojevrsni simbol društvenih i ekonomskih promjena koje su obilježile razvoj Nikšića u drugoj polovini XX vijeka. U tom smislu, Dom revolucije predstavlja i vrijedan primjer za proučavanje urbanističkih i arhitektonskih koncepcija socijalističkog urbanizma u Crnoj Gori, a njegova istorija, od grandiozne zamisli, preko dugog perioda zapuštenosti, do savremenih pokušaja revitalizacije, svjedoči o složenim društveno-ekonomskim i urbanističkim procesima koji su obilježili razvoj grada. Upravo zbog toga ovaj objekat i danas ostaje važan element urbanog identiteta Nikšića i značajan predmet daljih istraživanja.

LITERATURA

- Damjanović, R. (2020). *Razvoj školstva u nikšićkom kraju*. Nikšić: JU Narodna biblioteka "Njegoš", Nikšić.
- Đukanović, R. (ured.) (1976). *Dug revoluciji*. Nikšić: Odbor za izgradnju spomen obilježja borbama palim sa slobodu i socijalističku revoluciju – Nikšić.
- Ivanović, Z. (1973). *Nikšić – urbano-geografska studija*. Beograd: SANU – Geografski institut Jovan Cvijić – Beograd.
- Kadić, V. (23. jul 2013). Ukleta zgrada usred grada. *Večernje novosti*, str. 28.
- Prekić, A. (2025). *Dom revolucije*. Preuzeto 4. 03. 2026.
<https://www.youtube.com/watch?v=eo5gWysUEaI>
- Prekić, A. (2020). *Kulturno nasleđe Crne Gore. Od najstarijih vremena do 20. vijeka*. Podgorica: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Podgorica.

Radojičić, B. (1982). *Nikšićki kraj – savremene regionalno-geografske transformacije*. Titograd - Nikšić: Univerzitet Veljko Vlahović – Titograd.

Radojičić, B. (2015). *Crna Gora. Geografski enciklopedijski leksikon*. Nikšić: Filozofski fakultet Nikšić.

<https://www.kathmanduandbeyond.com/the-house-of-revolution-dom-revolucije-in-niksic-montenegro/>

<https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/729543/otvorena-nova-zgrada-radio-televizije-niksic-ostvarenje-sna-brojnih-generacija-medijskih-radnika>